

УДК 346.9

Актуальні питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві

С. М. Гушлик,
суддя Господарського суду
Чернівецької області

Досліджено актуальні питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві. Проаналізовано судову практику в частині документального підтвердження понесених по справі витрат на допомогу професійного правника, а також щодо можливості розгляду питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання сторони. Автор наголошує, що відсутність єдиної позиції Верховного Суду навіть на рівні об'єднаної палати Касаційного господарського суду з приводу різних підходів стосовно можливості розгляду питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання сторони і надалі може породжувати неоднакове застосування норм права.

Ключові слова: професійна правнича допомога, господарське судочинство, відшкодування витрат, судові витрати.

Hushylyk Svittlana. Actual issues of compensation for costs of professional legal assistance in economic jurisdiction

The article is devoted to the research of topical issues of compensation of expenses for professional legal assistance in economic litigation. The case law in the part of documentary confirmation of the expenses incurred in the case of expenses for assistance of a professional lawyer, as well as the possibility of considering the issue of reducing the costs of professional legal assistance at the request of a party or in the absence of a corresponding request of a party are analyzed. The author emphasizes that the absence of a unified position of the Supreme Court, even at the level of the united chamber of the Economic Court of Cassation concerning the different approach concerning the possibility of considering the reduction of the costs of professional legal assistance at the request of a party or in the absence of a corresponding request of a party may continue to give rise to the right .

Key words: professional legal assistance, economic litigation, compensation for costs, legal costs.

Суб'єкти господарювання витрачають чималі кошти на зарплату штатного юриста чи юридичного відділу, а в силу дії так званої «адвокатської монополії» – ще й на послуги адвоката за представництво у суді. Удосконалення господарського процесуального законодавства здійснюється постійно, що пов'язано з невинним розвитком господарських відносин¹. Зміни, що сталися в українському судоустрої та процесуальному законодавстві, є відображенням процесу, який пов'язаний із прагненням України стати повноправним членом європейського та світового співтовариства². Питання відшкодування витрат на правову допомогу завжди гостро стояло у судовій практиці, а із набуттям чинності новими процесуальними кодексами, у тому числі Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПКУ), тут постало ще більше питань, на які необхідно шукати відповіді.

Актуальні питання представництва у господарському судочинстві, а також діяльності адвокатури та надання професійної правничої допомоги загалом стали предметом досліджень для багатьох вітчизняних науковців та практиків, серед яких варто відзначити Н. М. Бакаянову, А. А. Бутирського, І. А. Бутирську, Т. Б. Вільчик, В. В. Долежана, В. В. Заборовського, Л. М. Ніколенко, В. В. Рєзнікову, О. В. Россильну, В. С. Щербину та ін.

До 15 грудня 2017 року в Україні діяв Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», однак дія цього закону не поширювалася на господарські справи. Хоча деякі сторони господарського процесу і намагалися посилалися на даний нормативно-правовий акт як на підставу для зменшення компенсації протилежній стороні витрат на правову допомогу, однак більшість господарських судів не брали це до уваги. Колишній Вищий Господарський суд України у своїй постанові вказував: «Положення Закону України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», на який посилається скаргник, не застосовуються щодо господарських справ, що розглядаються господарськими судами. Довід скаргника про те, що «норми, встановлені Законом України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», підпадають під дію норм ст. 8 Цивільного кодексу України, які регламентують застосування механізму аналогії закону», не приймається, оскільки ні названий Закон, ні ГПК України не є актами цивільного законодавства, не регулюють цивільно-правових відносин, а отже, засто-

¹ Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад. *Право України*. 2017. № 9. С. 56.

² Ніколенко Л. Поняття та ознаки перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. *Право України*. 2018. № 7. С. 116.

сування до сфери їх дії будь-якої норми Цивільного кодексу України (в тому числі ст. 8) не є можливим»³.

Після 15 грудня 2017 року питання компенсації витрат на правничу допомогу регулюється тільки процесуальними кодексами. В ГПК України це глава 8 розділу I. Так, згідно ст. 126 розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката, визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою. Розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат на адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі відповідних доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат. Для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Також дуже важливо, щоб сторони подавали до суду разом із первинними документами (позивач – із позовною заявою, а відповідач – разом із відзивом на позов) орієнтовний розрахунок витрат, які учасник справи поніс чи очікує понести у зв'язку із розглядом справи.

Варто погодитися з І. А. Бутирською, яка відзначає, що ГПК не деталізує, якими саме документами повинен бути оформлений цей «детальний опис робіт (наданих послуг)». Ким має бути підписаний цей детальний опис робіт (наданих послуг) – адвокатом та клієнтом чи достатньо тільки адвокатом? Через таку законодавчу невизначеність і адвокати, і судді по-різному підходять до даного питання⁴.

Показовим є такий приклад із судової практики. Київський апеляційний господарський суд, скасовуючи ухвалу Господарського суду Київської області про відмову в задоволенні клопотання відповідача про розподіл судових витрат – витрат на професійну правничу допомогу, зазначив наступне. 05 березня 2018 року відповідно до поданої раніше заяви відповідачем до суду було направлено детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, копія договору про надання правової допомоги з

³ Постанова Вищого господарського суду України у справі № 5011-59/2262-2012 від 28 січня 2014 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36870869>.

⁴ Бутирська І. А. Професійна правнича допомога у господарському процесі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 134.

додатками та оригінал квитанції про перерахування коштів на рахунок адвоката. В описі робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, зазначено всі види послуг, наданих відповідачу адвокатом, дати та часу призначених судових засідань, в яких адвокат брав участь, а також наведений загальний розрахунок суми витрат на правову допомогу, виходячи з вартості однієї години адвоката, встановленої умовами договору. Участь адвоката у всіх судових засіданнях з розгляду справи № 911/3271/17 підтверджується матеріалами справи, а саме відповідними записами у протоколі судового засідання. Написання відзиву на позов та заперечення проти клопотання позивача про залучення до участі у справі іншого відповідача підтверджується їх наявністю у матеріалах справи. В свою чергу, квитанція, яка надана суду, підтверджує факт оплати відповідачем послуг адвоката. Вимога суду першої інстанції надати акт виконаних робіт на кожну виконану адвокатом послугу, – не ґрунтується на приписах чинного ГПК та не передбачена умовами договору⁵.

І. В. Головань вказує, що законодавець у чинних Цивільному та Господарському процесуальних кодексах зробив майже все можливе для забезпечення відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, а отже, для реалізації у цьому аспекті права на справедливий суд⁶. Дійсно, нові процесуальні норми викладені на належному рівні, з дотриманням вимог юридичної техніки, однак проблеми виникають тоді, коли має місце неоднакова практика їх застосування.

Так, нормами ч. 6 ст. 126 ГПК України визначено, що обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами. Тобто тільки якщо протилежна сторона заявляє обґрунтоване клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги, суд може зменшити розмір витрат, що підлягають відшкодуванню.

Водночас судова практика засвідчила існування в межах Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду різних підходів стосовно можливості розгляду питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання сторони.

⁵ Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 911/3271/17 від 10 вересня 2018 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76484082>.

⁶ Головань І. В. Актуальні питання відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф.: (м. Одеса, 17 листопада 2018 р.) / редкол. Н. М. Бакаєнова (голова) та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 374.

Так, у додатковій постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 червня 2019 року в справі № 904/64/18 зроблено висновок про те, що виходячи зі змісту положень частин 5, 6 ст. 126 ГПК України обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами, що узгоджується з принципом змагальності сторін⁷. Подібний за змістом висновок зроблено Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в додатковій постанові від 05 серпня 2019 року в справі № 911/1563/18, в якій зазначено, що у застосуванні критерію співмірності витрат на оплату послуг адвоката суд користується досить широким розсудом, який, тим не менш, повинен ґрунтуватися на критеріях, визначених у частині четвертій статті 126 ГПК України. Ці критерії суд застосовує за наявності наданих стороною, яка вказує на неспівмірність витрат, доказів та обґрунтування невідповідності заявлених витрат цим критеріям⁸. Вказаної позиції також дотримується Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в додатковій постанові від 26 червня 2019 року в справі № 910/9241/18, в якій судом зазначено, що обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами (частина 6 статті 126 ГПК України)⁹.

Водночас у додатковій постанові від 25 червня 2019 року в справі № 909/371/18 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду дійшов висновку, що виходячи зі змісту норм ст. 3, 11, 15 ГПК питання про співмірність заявлених відповідачем до стягнення витрат на професійну правничу допомогу має вирішуватись із застосуванням критеріїв пропорційності та розумності, керуючись принципом верховенства права¹⁰.

У зв'язку з цим колегія суддів Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду, розглядаючи справу № 908/1654/18, для формування єдиної судової практики у даному питанні, 8 серпня 2019 року

⁷ Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 904/64/18 від 24 червня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82772626>.

⁸ Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 911/1563/18 від 05 серпня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83457916>.

⁹ Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/9241/18 від 26 червня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82711174>.

¹⁰ Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 909/371/18 від 25 червня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82711161>.

передала справу про ухвалення додаткового рішення на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду. Остання справу до провадження прийняла, однак 13 вересня 2019 року знову повернула колегії суддів, що розглядала справу. Колегія суддів об'єднаної палати таке рішення обґрунтувала тим, що за приписами ч. 1 ст. 244 ГПК суд, що ухвалив рішення, може за заявою учасників справи чи з власної ініціативи ухвалити додаткове рішення. Суд, що ухвалив рішення, ухвалює додаткове судове рішення в тому самому складі протягом десяти днів з дня надходження відповідної заяви. Додаткове судове рішення ухвалюється в тому самому порядку, що й судове рішення (ч. 3 ст. 244 ГПК України). Отже, додаткове рішення є невід'ємною частиною ухваленого судом рішення за результатами розгляду справи. Додаткове рішення ухвалює суд, який розглянув справу. Тоді як розгляд справи об'єднаною палатою Касаційного господарського суду допускається тільки у визначених ГПК випадках (ч. 5 ст. 33)¹¹.

Таким чином, питання залишилося відкритим. Вважаємо, що суд не може порушувати засади змагальності та диспозитивності й перебирати на себе права сторони, з власної ініціативи «урізаючи» витрати на професійну правничу допомогу. Як слушно вказує А. А. Бутирський, керівну роль суду не слід визначати як безмежне право суду одноособово вирішувати всі питання процесуального характеру, оскільки суд повинен враховувати принцип диспозитивності, за яким суд розглядає справи не інакше, як за зверненням особи, поданим відповідно до вимог ГПК, у межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, наданих учасниками справи або витребуваних судом, а збирання доказів у господарських справах не є обов'язком суду¹². В. Щербина та В. Резнікова вказують, що змагальність означає рівні можливості сторін використовувати процесуальні засоби судового захисту своїх прав та інтересів¹³.

Питання про розподіл судових витрат може вирішуватись як одночасно з прийняттям рішення по суті справи, так і після цього. Так, відповідно до ст. 221 ГПК України «якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог. Для

¹¹ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі № 908/1654/18 від 13 вересня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84320458>.

¹² Бутирський А. А. Роль суду в господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2019. № 1. С. 91.

¹³ Щербина В., Резнікова В. Основні засади (принципи) господарського судочинства України. *Право України*. 2018. № 7. С. 20.

вирішення питання про судові витрати суд призначає судові засідання, яке проводиться не пізніше п'ятнадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог. У випадку, визначеному частиною другою цієї статті, суд ухвалює додаткове рішення в порядку, передбаченому статтею 244 цього Кодексу»¹⁴. Цікаво, що ГПК вимагає ухвалення з цього питання саме додаткового рішення (ухвали), а не просто рішення (ухвали), як іноді роблять суди.

З цього приводу Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, переглядаючи ухвалу господарського суду Миколаївської області від 31 січня 2019 року в справі № 915/237/18, вказав наступне. Посилання Товариства на те, що за результатами розгляду клопотання ТОВ «А.» про стягнення з Підприємства судових витрат місцевий господарський суд повинен був ухвалити додаткове рішення (у даному випадку додаткову ухвалу) відповідно до приписів статті 244 ГПКУ, яке підлягає оскарженню, а не постановляти ухвалу, заслуговує на увагу (з огляду на те, що вирішення питання про розподіл судових витрат відбувалося за результатом розгляду заяви Підприємства про відстрочку виконання рішення господарського суду Миколаївської області від 17 серпня 2018 року зі справи, за наслідком якого [розгляду] було постановлено ухвалу про відмову в задоволенні заяви Підприємства про відстрочку виконання рішення господарського суду Миколаївської області від 17 серпня 2018 року), водночас зазначене не вплинуло на правильність судового акту першої інстанції, постановленого за результатами розгляду клопотання Товариства про розподіл судових витрат у справі. Не може бути скасоване правильне по суті й законне рішення з одних лише формальних міркувань¹⁵.

Таким чином, практика застосування ГПК України виявила низку проблемних питань, що виникають при відшкодуванні витрат на професійну правничу допомогу. Відсутність єдиної позиції Верховного Суду навіть на рівні об'єднаної палати Касаційного господарського суду з приводу різних підходів стосовно можливості розгляду питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання сторони і надалі може породжувати неоднакове застосування норм права.

¹⁴ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

¹⁵ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в справі № 915/237/18 від 1 січня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83412981>.

Hushylyk Svillana. Actual Issues of Compensation for Costs of Professional Legal Assistance in Economic Jurisdiction

Businesses spend considerable money on the salaries of a full-time lawyer or legal department, and by virtue of the so-called «lawyer monopoly» they also spend on the services of a lawyer for representation in court.

The issue of reimbursement of legal aid costs has always been a pressing issue in the jurisprudence, and with the entry into force of the new procedural codes, including the Economic Procedural Code of Ukraine, there are a lot of questions that need to be answered.

The article is devoted to the research of topical issues of compensation of expenses for professional legal assistance in economic litigation. The amount to be paid in order to offset the attorney's fees required to provide legal assistance shall be determined in accordance with the terms of the legal aid agreement on the basis of appropriate evidence to support the costs involved. In order to determine the size of the costs of professional legal aid for the purpose of apportioning legal costs, the party submits a detailed description of the work (services rendered) performed by the lawyer and the costs incurred by him to provide legal aid. It is also very important for the parties to file with the primary documents (the plaintiff — with the statement of claim and the defendant — together with the statement of claim) an approximate calculation of the costs incurred or expected to be incurred by the party involved in the case.

The case law in the part of documentary confirmation of the expenses incurred in the case of expenses for assistance of a professional lawyer, as well as the possibility of considering the issue of reducing the costs of professional legal assistance at the request of a party or in the absence of a corresponding request of a party are analyzed.

The author emphasizes that the absence of a unified position of the Supreme Court, even at the level of the united chamber of the Economic Court of Cassation concerning the different approach concerning the possibility of considering the reduction of the costs of professional legal assistance at the request of a party or in the absence of a corresponding request of a party may continue to give rise to the right.

Key words: professional legal assistance, economic litigation, compensation for costs, legal costs.